

Skerlićeva koncepcija istorije srpske književnosti

PÉTER MILOSEVITS

ELTE Szilárd Intézet, Budapest, Múzeum krt. 4/D, H-1088

E-mail: pero@ludens.elte.hu

Abstract: The issue of periodisation in the literary writings of Skerlić, concerning the history of the old and the new literature, and the relation of the romanticism and the modernism.

Keywords: Periodisation, literary history, comparative literature

Datum 125. godišnjice rođenja Jovana Skerlića (1877–1914) spada u razdoblje u kojem njegova koncepcija istorije srpske književnosti nudi pouke i za savremeni trenutak, u kojem nekadašnje jugoslovenske književnosti postaju jedna drugoj „svetske”.

1. U svojoj *Istoriji nove srpske književnosti* (1914) Skerlić početak nove srpske literature datira od Dositeja i prosvetiteljstva, a ne Vuka i romantizma. Međutim, pošto se jezička obnova odigrala u Vukovo doba, što u tekstu i Skerlić naglašava¹, nova srpska književnost u njegovoj interpretaciji ima dvojaki početak: prvi korak je učinjen u građansko-prosvetiteljskom krugu, a glavni preokret sa trajnim posledicama odigrao se u narodno-romantičarskom i plebejsko-folklorom pravcu. Skerlić je po duhovnoj orijentaciji više cenio onaj prvi, ali po težini posledica i književne produkcije morao je da prizna prevagu ovog drugog.

A pošto je zbog radikalnosti Vukove reforme ranija književnost jezički potonula u prošlost i postala zatvorena pred širom čitalačkom publikom, Skerlić je pokušao da je rehabilitira barem književnoistorijski.

Time je isticao i jedan drugi, manje uočljiv kontinuitet: kao pripadnik i pobornik evropejskog strujanja moderne (kritičarski afirmator Dučića i Rakića), Skerlić se osećao bližim Dositeju koji je oduševljeno posećivao gradove prosvetljenog Zapada isto kao što su modernisti hrlili u Pariz, a manje srodnosti je osećao Skerlić sa junakom Radičevićeve poeme *Bezimena* koji ismeva evropske metropole, ta „mesta mozgovita” gde „svud ulicom / Kano reka mozak teče” (I, 14).

2. Za Skerlića romantizam još nije bio prošlost. Smena stilova se nije odigravala između moderne i realizma, nego između moderne i poznog, epigonskog romantizma.

¹ „Pred navalom narodne poezije, klasični uzori su sasvim iščezli, nemački stali bledeti, književnost počela dobijati nacionalni karakter, stavila se na svoju prirodnu podlogu, jezik se očistio slavenosrbštine, obogatio, ulepšao, stvorio se onaj književni jezik kojim se danas piše i počeo normalan razvoj naše književnosti.” *Jovan SKERLIĆ*, *Omladina i njena književnost*. Beograd 1906. 326.

Gledajući ga iz blizine i polemički, Skerlić je uočio opadanje romantizma, šablonizaciju originalnog modela o kojem je opravdano ustanovio da je zaglibio u epigonstvu.²

Iz te perspektive, međutim, nije uočio da je, kao reakcija na tu tendenciju, unutar romantizma počelo i proširivanje, menjanje i prevazilaženje originalnog modela, ali još iznutra. Skerliću se, i mnogim drugima, Laza Kostić nije svidao kao romantičar, delovao im je pomalo smešan, i to ne bez razloga: misaono i vizionarski razmahan, Kostić se, možda i kao ličnost a kao pesnik svakako, u originalnom folklornom modelu romantizma oduvek osećao nekomotno i stešnjen, izgledao je kao mladić u dečaćkom odelu iz kojeg je već izrastao, a još nije kupio novo. Za Kostića narodni jezik više nije senzacija, nego stega koju razbija izmišljajući nove reči, jer narodnima ne može da kaže ono što želi. (U tom pogledu posebno je značajan Đorđe Marković Koder, koga Skerlić u *Istoriji...* i ne spominje, a u *Omladini...* govori o njemu ukratko i negativno.)

Iznutra su proširivali okvire srpskog romantizma i Vojislav Ilić i Aleksa Šantić. Njihovo pesništvo većim delom spada u ortodokсни model koji im je, međutim, kao i Kostiću, postao tesan, pa su ga malo prekrojili, ali ga nisu sasvim odbacili. (Kod njih se nameće pitanje šta je kriterijum za književnoistorijsko svrstavanje: celokupna dela ili pregršt antologijskih pesama.) Dosadio im je pre svega deseterac, a njihov heksametar i dvanaesterac zazvučao je kao novost, kao kada posle gusala zasvira klavir. Ali u novom melodijskom ogrtaču Ilić i Šantić pevaju i nadalje u romantičarskom duhu, ostaju vatreni rodoljubi i čeznu za dalekim lepotama, maštaju o egzotičnom antičkom svetu, beže u pastirsku idilu i istočnjačku erotiku, u bosanski sevdah i turcizme.

U hrvatskoj i mađarskoj književnosti odigrao se isti proces, ali sa učesnicima čija je pripadnost romantizmu jasnija i priznatija nego Ilićeva i Šantićeva. Silvije Strahimir Kranjčević i Janoš Vajda prevazilaze folklorni model narodno-nacionalnog romantizma kozmopolitskom misaonom i vizionarskom poezijom. Pesnici te orijentacije pišu poeme o čovečanstvu s faustovskom ili biblijskom pričom o prodavanju duše đavolu i izgnanstvu iz raja: Ilić: *Ribar*, Kranjčević: *Prvi grijeh*, a ta dela spadaju u krug takvih romantičarskih ostvarenja kao što su Njegoševa *Luča mikrokozma*, Ljermontovljev *Demon*, Madačeva *Čovekova tragedija*, Preradovićevi *Prvi ljudi*.³

² „...sa tim kultom narodne poezije otišlo se do krajnosti, do jednolikih podražavanja, više manje srećnih pastiša. U umetničku poeziju unosi se ne samo duh i jezik narodnih pesama, nego i motivi, frazeologija, monotoni i tromi trohejski deseterac, gotovi kalupi i klišeji. Tim preteranim ponarodnjavanjem umetnička poezija je gubila, i oko 1880. došla je neizbežna reakcija, u vidu klasičarske, estetske, knjiške poezije Vojislava J. Ilića.” *Jovan SKERLIĆ*, *Omladina i njena književnost*. Beograd 1906. 327.

³ O tome detaljnije v. *Petar MILOŠEVIĆ*, *Romantičarski elementi „Ribara” Vojislava Ilića (žanr i struktura u evropskom kontekstu)*: Zbornik radova 12. skupa slavista u Vukove dane, MSC, Beograd 1982. 239–244.

Sagledani u takvom kontekstu, Kostić, Ilić, Šantić, Kranjčević i Vajda uklapaju se u tokove svetske književnosti i postaju opisivi standardnom terminologijom⁴, što naravno ne znači da ne treba naglasiti da su pomerali okvire romantizma, i s jedne strane dopunjavali srpski folklorni model evropskim romantičarskim sadržajima, a s druge strane pripremali rađanje novog pravca. Naglašavanjem toga bolje se vidi da je u istočnoevropskim književnostima preokret moderne imao i domaće korene u pesništvu velikih kozmopolitskih pesnika poznog romantizma koji su „izrasli” iz njegovog prvobitnog narodnog i nacionalnog modela.

3. U predgovoru *Istorije...* Skerlić iznosi svoju koncepciju o diskontinuitetu srpske književnosti, tvrdeći da se nova srpska književnost javlja „bez veze sa ranijim književnostima” i „ono što naročito karakteriše tu novu književnost, to je što je samostalna tvorevina, bez tradicija, potpuno nezavisan organizam”⁵.

Pod „ranijim književnostima” podrazumeva srednjovekovnu, koju odbacuje zbog njenog „gotovo isključivo crkvenog karaktera” i tri „lokalne književnosti”: dalmatinsku, bosansku i slavonsku, koje pak odbacuje zato što nisu imale uticaja na srpsku književnost. Ovde je značajno da nasuprot tome ističe da „dalmatinska, a naročito dubrovačka književnost oko 1835. godine, za vreme Ilirskog pokreta, bila je od velikog uticaja na stvaranje nove hrvatske književnosti”⁶. Time je Skerlić zauzeo stav da u korpus jedne književnosti spada ono što je organski deo njenog sistema i kontinuiteta.

4. U *Omladini...* Skerlić posvećuje posebnu pažnju svetskoj književnosti, razmatrajući njen uticaj na srpsku („Mađarski uticaj”, „Nemački uticaj”, „Istočnjački motivi u poeziji”, „Pozorište i Šekspir”, „Romantičarstvo u zapadnim književnostima”), dok u *Istoriji...* taj aspekt uglavnom otpada.

Pisanje istorije nacionalne književnosti, zaista, ne spada u oblast komparatistike, ali pitanje je da li se posao može obaviti bez nje. Komparativni aspekt, naime, ponekad pomaže u rešavanju unutrašnjih dilema, u periodizaciji i svrstavanju pojedinih pisaca.

Svako delo ima više konteksta, spada istovremeno u više sistema koji se međusobno prepliću i ukrštaju. Delo spada u opus svoga autora, a delo i opus i autor spadaju u kontekst nacionalne književnosti, ali s druge strane svako delo spada i u kontekst žanra i teme uopšte. *Luča mikrokozma* ima svoje mesto u Njegoševom stvaralaštvu i u istoriji srpske književnosti, ali ne može se shvatiti van konteksta epa, antičkog i novovekovnog, i romantičarske poeme o čovečanstvu.

⁴ Skerlić je u *Istoriji...* Ilića i Šantića svrstao među realiste, a Deretić Ilića stavlja u poglavlje „Realizam” pod unutrašnjim naslovom „Saputnici realizma”, dok Šantića svrstava u poglavlje „Moderna”, a u samom tekstu dodaje da Šantić i Dučić „u poeziji moderne obeležavaju dva suprotna pola: Šantić tradicionalizam, a Dučić modernizam i zapadnjaštvo” *Jovan DERETIĆ, Istorija srpske književnosti*. Beograd 1983. 442.

⁵ *Jovan SKRELIĆ, Istorija nove srpske književnosti* (1914), Rad, Beograd, ³1953. 11.

⁶ *Jovan SKRELIĆ, Istorija nove srpske književnosti* (1914), Rad, Beograd, ³1953. 3.

Sagledana integrativno, književnoistorijska pozicija začetnika novijeg srpskog romana, Bogoboja Atanackovića i Jakova Ignjatovića, postaje jasnija. Oni se uklapaju u tokove srpske književnosti kao pisci koji počinju da pišu beletrističku prozu Vukovim jezikom. (Skerlić je u tom smislu rekao za Atanackovića da je on „u srpskoj pripovesti bio ono što je Radičević bio u poeziji”⁷.) S druge strane, međutim, oni pišu takvu prozu kakvu su pisali tadašnji mađarski pisci (čiji su uzori i izvori opet negde dalje).

Situacija je kompleksa, sadrži elemente kontaktoloških veza i tipoloških odnosa. Atanackovićev roman *Dva idola* (1851–52) nastao je, očito, pod uticajem romana Jožefa Etveša *Seoski beležnik* (*A falu jegyzője*, 1845); podudarnosti su uočljive u tematici, idejnosti, fabulisanju i stilu (na primer uvodni opis ravnice). Kod Ignjatovića nema konkretnih uzora, ali celo njegovo stvaralaštvo pripada onom tipu proze koja je tada vladala u mađarskoj književnosti.

Glavni predstavnik te proze je Mor (Mavro) Jokai. Mađarski istoričari književnosti Etveša i Jokaija svrstavaju u romantizam, smatrajući da slikanje realističkih elemenata sredine i likova ne proističe iz poetike, nego iz tematike iz savremenog života.

Kod Skerlića Atanacković i Ignjatović spadaju u različite periode: Atanacković u romantizam, Ignjatović u realizam. Ali Dragiša Živković govori o bidermajerskom stilu Jakova Ignjatovića⁸, a Dušan Ivanić Ignjatovića svrstava u protorealizam⁹. U tom svetlu Atanacković i Ignjatović pronalaze svoje zajedničko mesto u istom književnositorskom periodu¹⁰, što se poklapa sa rezultatom integrativnog razmatranja.

5. Skerlićevoj književnoistorijskoj sintezi desilo se ono što se velikim koncepcijama obično dešava: zastarelo je od nje baš ono „veliko” u njoj, pokazala se pogrešnom upravo osnovna koncepcija odbacivanja stare književnosti i prenebregavanje narodne. Naime, razvoj srpske književnoistorijske nauke išao je u potpuno suprotnom pravcu i potvrdio da su srpska srednjovekovna i narodna književnost izuzetno bogate i vredne oblasti sa evropskim dometima i efektima. Ali s druge strane, ono što je Skerlić zahvatio i opisao, dakle „novu” srpsku književnost, proučio je i interpretirao tako temeljito da njegov rad i danas služi kao osnova za preglede i sistematizacije.

⁷ Jovan SKERLIĆ, *Istorija nove srpske književnosti* (1914), Rad, Beograd, ³1953. 274.

⁸ Dragiša ŽIVKOVIĆ, *Bidermajerski stil romana Jakova Ignjatovića* (1967). U: *Dragiša ŽIVKOVIĆ*, *Evropski okviri srpske književnosti*. Prosveta, Beograd, ²1997. II, 101–132.

⁹ Dušan IVANIĆ, *Srpski realizam*. Novi Sad 1996. 27–29.

¹⁰ Dušan IVANIĆ, *Srpski realizam*. Novi Sad 1996. 99–100.